

Přežili Gulag, padli ve válce

Připomínka československých vojáků, kteří zemřeli v roce 1943 během bojů na Ukrajině

JAN DVOŘÁK – ADAM HRADILEK

Digitalizace dokumentů NKVD/KGB odhaluje příběhy Čechoslováků, kteří prošli tábory Gulagu a následně bojovali proti nacistickému Německu. Na svět tak znovu po 80 letech pohlížejí tváře bojovníků padlých za svobodu, které si můžeme prohlédnout na unikátních fotografiích.

Archivní výzkum na Ukrajině a digitalizace dokumentů NKVD/KGB v rámci projektu Čechoslováci v Gulagu¹ přináší české historické obci i veřejnosti zcela nové, donedávna nedostupné prameny k tématu politických represí krajanů v Sovětském svazu (SSSR). Vzhledem ke skutečnosti, že k nejrozsáhlejšímu postihu co do počtu uvězněných občanů Československa došlo během druhé světové války, představují uvedené dokumenty unikátní prameny i k válečné historii.

Účast Čechoslováků v bojích na východní frontě proti nacistickému Německu je úzce provázaná s represemi krajanů v SSSR. Je všeobecně známo, že bez věznů propuštěných z táborů Gulagu by československá vojenská jednotka v SSSR vznikla s velkými obtížemi.² V době odjezdu na frontu počátkem roku 1943 čítala 972 osob. Polovina z nich přišla do jednotky ze sovětských nápravných

pracovních či internačních táborů. Jednalo se zejména o Rusíny či Ukrajince z Podkarpatské Rusi, protektorátní Židy a další bývalé občany Československa, kteří se ve snaze nalézt útočiště před rasovým nebo politickým pronásledováním ze strany Němců a Maďarů ocitli na sovětském území. Za nelegální přechod hranice, špionáž a další vykonstruované prohřešky byli zatčeni a odsouzeni k několikaletým trestům nucených prací. Většina uvězněných, již se dožili propuštění na amnestii vyhlášenou Sověty pro čs. občany 3. ledna 1942 a následně 20. listopadu 1942, směřovala do Buzuluk, kde se formoval 1. československý samostatný polní prapor. Uprchlíky z okupovaného Československa, kteří prošli tábory Gulagu, čekal křest ohněm války, k němuž došlo ve dnech 8. až 13. března 1943 v bitvě o Sokolovo. Práce na knize *Sokolovo - nezapomenutí hrdinové*,³ vydané v roce 80. výročí tohoto

Rozšířené vydání knihy Miroslava Brože *Hrdinové od Sokolova* vyšlo v roce 2023 v dvousvazkovém souboru *Sokolovo 1943*. Díl *Sokolovo - nezapomenutí hrdinové* obsahuje i 144 fotografií účastníků bitvy nalezených ve spisech NKVD. (repro: ÚSTR)

krvavého střetnutí, ukázala, jak přírodním pramenem jsou vyšetřovací spisy NKVD získané z ukrajinských archivů. Spoluautorovi tohoto textu Janu Dvořákovi se v nich podařilo najít 144 fotografií účastníků bitvy.

1 Viz stránky projektu www.cechoslovacivgulagu.cz (citováno k 2. 10. 2023).

2 K tématu viz např. VALIŠ, Zdeněk: Heliodor Píka v boji za životy Podkarpatorusů. *Ze sovětských gulagů do československé armády. Časopis Slezského zemského muzea. Série B - vědy historické*, 2008, roč. 57, č. 1, s. 22–59 či DVOŘÁK, Jan – HRADILEK, Adam – VALIŠ, Zdeněk: Z táborů Gulagu do Československé vojenské jednotky v SSSR. *Historie a vojenství*, 2014, roč. 63, č. 1, s. 49–62.

3 BROŽ, Miroslav – KOPECKÝ, Milan: *Sokolovo - nezapomenutí hrdinové. Příslušníci 1. čs. samostatného praporu v SSSR*. Epoque, Praha 2023.

Nejen že odhalily dosud neznámé tváře jejich účastníků, ale poskytly i osobní údaje, které posloužily tvůrcům publikace při tvorbě biografických medailonků.

Tisíce zdigitalizovaných spisů bývalých vězňů Gulagu nepřibližují pouze osudy čs. vojáků nasazených v Sokolovu, ale i v místech dalších bojů na východní frontě. Do konce roku 1943 se jednalo například o bitvu o Kyjev, během níž padlo více než třicet krajanů převážně z Podkarpatské Rusi. K úmrtím vojáků – propuštěnců z Gulagu – však nedocházelo jen při bojových operacích. Někteří zemřeli následkem nemocí, několikaletého strádání nebo z jiných „méně hrdinských“ příčin.

K těm nejtragičtějším patří otrava, ke které došlo ve Vasilkovu a jež si vyžádala životy čtrnácti československých vojáků. Ve městě ležícím v Kyjevské oblasti na trase do Bílé Cerkve došlo 9. listopadu 1943 (tři dny po dobytí Kyjeva) k tragické události. Skupina vojáků našla na místním vlakovém nádraží (podle jiné verze v hasičské zbrojnici) nádobu s kapalinou, kterou považovali za alkohol. Po jejím požití a na následnou otravu zemřelo ještě ten den šest vojáků a v následujících dnech dalších osm.

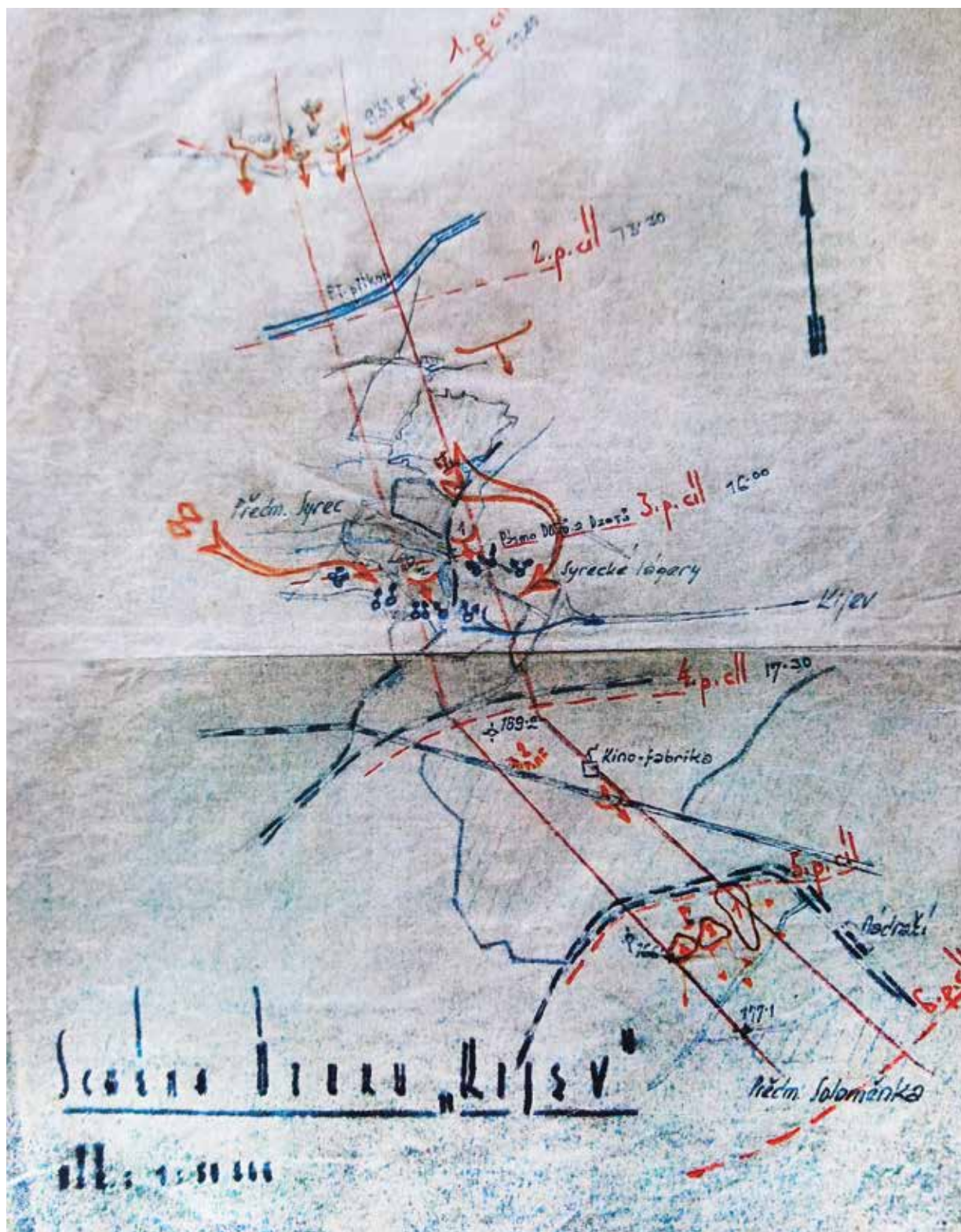
Archivní výzkum na Ukrajině pokračuje díky statečnosti a odhodlání tamních archivářů i během války, kterou proti Ukrajině rozpoutalo Rusko. Během cest do Kyjeva v roce 2023 se historikům projektu Českoslováci v Gulagu podařilo zmapovat vybraná místa spojená s účastí čs. brigády na osvobození města na podzim 1943 a dohledat vyšetřovací spisy NKVD k části krajanů, kteří v Kyjevě a na dalších místech Ukrajiny zahynuli rukou nepřítelů nebo z jiných příčin. V ose postupu brigády stálo několik významných objektů (např. pěchotní učiliště – dnes Ministerstvo obrany Ukrajiny, vlakové nádraží či vyvýšenina Lysá hora nad Dněprem). S ohledem na probíhající válečný konflikt nebylo možné jejich současný stav zaznamenat.

Arnošt Bleiweiss, nar. 17. 8. 1914 v Lomnici u Tišnova. V říjnu 1939 byl deportován nacisty do Niska nad Sanem, odkud uprchl do SSSR. Zatčen byl ve Lvově 27. 7. 1940 a bez rozsudku deportován do Volgolagu (Vologostroj). Na základě amnestie byl 2. 2. 1942 propuštěn a 16. 2. 1942 odveden v Buzuluk. Padl v bojích u Sokolova 8. 3. 1943. (foto: DAZO)

Propustka Vasilka Majora, nar. 28. 7. 1913 v obci Dulovo na Podkarpatské Rusi. Při ilegálním přechodu do SSSR byl 28. 12. 1940 zatčen a 29. 11. 1940 odsouzen ke třem letům nucených prací v Gulagu. Na základě amnestie byl 18. 12. 1942 propuštěn z Kargopollagu a 31. 12. 1942 odveden v Buzuluk. Padl v bojích u Sokolova 8. 3. 1943. (foto: DAZO)

Mapa postupu československé tankové brigády při osvobození Kyjeva (zdroj: VÚA-VHA)

Zničená ruská technika v Kyjevě. Město je 80 let po osvobození od nacistické nadvlády opět terčem útoků.

Most na Žitomířské ulici přes železnici Syrec – místo průlomu tanků československé brigády směrem na centrum Kyjeva

Naši krajané se zúčastnili i bojů o filmové ateliéry Kinofabrika

Továrna Bolševik stála v cestě postupu československých vojáků

Bývalé dětské sanatorium na severním okraji Kyjeva – výchozí bod, z něhož 1. československá samostatná brigáda zahájila postup na město (foto: 5x Adam Hradilek)

Památník padlým československým vojákům, bývalým vězňům Gulagu, na Ljukanivském vojenském hřbitově v Kyjevě (foto: Kristýna Vrbová)

AMBROŠ KEPŠA, nar. 13. 11. 1919 v obci Velký Rakovec na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 4. 10. 1940 odsouzen ke třem letům nucených prací v Gulagu. Na základě amnestie byl 22. 12. 1942 propuštěn z Uchtižemlagu a 19. 1. 1943 odveden v Buzuluku. Padl 11. 11. 1943 v Kyjevě, kde je také pohřben.

MICHAL OLENIČ, nar. 18. 9. 1914 v obci Repinné na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 13. 7. 1940 odsouzen ke třem letům nucených prací v Gulagu. Na základě amnestie byl 25. 1. 1943 propuštěn ze Sevželdorlagu a 9. 2. 1943 odveden v Buzuluku. Padl 5. 11. 1943 v Kyjevě, kde je i pohřben.

VASIL PIČKAR, nar. 1. 4. 1915 v obci Izvor na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 4. 10. 1940 odsouzen k pěti letům nucených prací v Gulagu. Na základě amnestie byl 26. 1. 1943 propuštěn z Uchtižemlagu a 12. 6. 1943 odveden v Buzuluku. Padl 5. 11. 1943 v Kyjevě.

IVAN DURDA, nar. 21. 2. 1921 v obci Zadné na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 27. 9. 1940 odsouzen ke třem letům v Gulagu. Na základě amnestie byl 27. 1. 1943 propuštěn z Kargopolaggu a 4. 6. 1943 odveden v Buzuluku. Padl v bojích o Kyjev 5. 11. 1943.

MICHAL SABADOŠ, nar. 1914 v Ternovu na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 2. 10. 1940 odsouzen ke třem letům v Gulagu. Na základě amnestie byl 12. 1. 1943 propuštěn z Ivděllaggu a 4. 2. 1943 odveden v Buzuluku. Padl v boji o Kyjev 7. 11. 1943.
(foto: 5x DAZO)

Jména padlých československých vojáků na Svjatošinském hřbitově většinou patří bývalým uprchlíkům z Československa odsouzeným do Gulagu, kteří po propuštění zahynuli v bojích o Kyjev (foto: Adam Hradílek)

VASIL PLOVAJKO, nar. 26. 10. 1917 v obci Tuří Bystrá na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 27. 7. 1940 odsouzen ke třem letům nucených prací v Gulagu. Na základě amnestie byl v lednu 1943 propuštěn ze Sevželdorlagu a 28. 1. 1943 odveden v Buzuluku. Padl 5. 11. 1943 v Kyjevě, kde je pohřben.

VASIL DUDURA, nar. 1. 3. 1920 v obci Ťačovo na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 25. 10. 1940 odsouzen k nuceným pracím v Gulagu. Na základě amnestie byl 2. 3. 1943 propuštěn z Norillagu a 6. 7. 1943 odveden v Buzuluku. Padl 5. 11. 1943 v bojích o Kyjev, kde je i pohřben.

JURAJ MALJUK, nar. 7. 3. 1923 v obci Tuří Bystrá na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 27. 9. 1940 odsouzen ke třem letům v Gulagu. Na základě amnestie byl 22. 12. 1942 propuštěn z Kargopolagu a 1. 1. 1943 odveden v Buzuluku. Zúčastnil se bojů u Sokolova. Padl 5. 11. 1943 v bojích o továrnu Bolševik v Kyjevě.

FEDOR PONZEL, nar. 15. 1. 1918 v obci Lazy na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 21. 6. 1940 odsouzen ke třem letům nucených prací v Gulagu. Na základě amnestie byl 27. 12. 1942 propuštěn z Pečlugu a 9. 1. 1943 odveden v Buzuluku. Padl 12. 11. 1943 v Kyjevě.

IVAN KOTEJ, nar. 12. 10. 1921 v obci Sevljuš na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 25. 10. 1940 odsouzen ke třem letům nucených prací v Gulagu. Na základě amnestie byl 12. 1. 1943 propuštěn z Ivděllagu a 4. 2. 1943 odveden v Buzuluku. Padl 11. 11. 1943 v Kyjevě.
(foto: 5x DAZO)

Nádražní budova ve Vasilkovu původně sloužila jako synagoga. Podle jedné z verzí událostí zde 9. 11. 1943 vojáci 1. československé samostatné brigády v SSSR našli nádobu s tekutinou, po jejímž požití zemřeli. (foto: Adam Hradílek)

MICHAL BOGOROVSKÝ, nar. 6. 8. 1921 v obci Lisičovo na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 2. 11. 1940 odsouzen k pěti letům nucených prací v Gulagu. Na základě amnestie byl 12. 1. 1943 propuštěn z Ivděllagu a 3. 12. 1943 odveden v Buzuluku. Dne 9. 11. 1943 zemřel na otravu v ukrajinském Vasilkovu.

VASIL SIDEJ, nar. 27. 9. 1918 v obci Veliký Bočkov na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 27. 7. 1940 odsouzen ke třem letům nucených prací v Gulagu. Na základě amnestie byl 15. 2. 1943 propuštěn z Ustvymlagu a 27. 6. 1943 odveden v Buzuluku. Dne 9. 11. 1943 zemřel na otravu v ukrajinském Vasilkovu.

MICHAL KOPČA, nar. 8. 8. 1920 v obci Skotarské na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 26. 6. 1940 odsouzen k pěti letům nucených prací v Gulagu. Na základě amnestie byl 15. 12. 1942 propuštěn z Vorkutlagu a 1. 2. 1943 odveden v Buzuluku. Zemřel 17. 11. 1943 v nemocnici v Kyjevě na následky otravy ve Vasilkovu.

NIKOLAJ SOROKMAN, nar. 27. 4. 1919 v obci Bělín na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 7. 5. 1941 odsouzen ke třem letům nucených prací v Gulagu. Na základě amnestie byl v lednu 1943 propuštěn z Vorkutlagu a 17. 2. 1943 odveden v Buzuluku. Dne 9. 11. 1943 zemřel na otravu v ukrajinském Vasilkovu.

NIKOLAJ MAXIMOVIČ, nar. 1919 v Berezníku na Podkarpatské Rusi. Po útěku na sovětské území byl 21. 8. 1940 odsouzen ke třem letům nucených prací v Gulagu. Na základě amnestie byl 23. 12. 1942 propuštěn z Uchtižemlagu a 28. 1. 1943 odveden v Buzuluku. Zemřel 17. 11. 1943 v nemocnici v Kyjevě na následky otravy ve Vasilkovu. (foto: 5x DAZO)

